

תפלת שחרית

כשבא לבית הכנסת אומר:

מה-טובו אהליך יעקב משכנותיך ישראל : ואני בלב חסדך

השדה במאה קשיטה, נשיב להם כי בלשונם המעה היא קשיטה והיא רק דבר מועט (ושלא כדעת המדרש רבה), ותפילין שעל ידכה וטוטפות שבין עיניך יהיו לך אות שכן הוא, כלומר: ממלת טטפות יהא לך ראייה שדברה תורה בלשון לעו, כי טט באפריקי שתיים ופת באפריקי שתיים, ומוזה אנו למדים ארבע פרשיות. א"כ גם קשיטה היא מלשון בני אפריקי והוא דבר מועט, וא"כ אין לכנעני שום תביעה על הארץ, וזהו והיה לאות על ידכה וכו'.

מה טובו אהליך יעקב. לכאורה קשה להבין, למה תקנו מסדרי התפלה לומר כל אדם מיד כשיכנס לבית הכנסת פסוק מה טובו, שהוא מדברי בלעם הרשע (במדבר כ"ד, ה') ולא פסוק אחר מהתורה או מתהלים או משאר ספרי הקודש? וכן קשה על המנהג המובא באחרונים, שבשעה שמכניסים הכלה תחת החופה אומרים הפסוק "אחותנו את היי לאלפי רבבה" (בראשית כ"ד, ט') שאמרוהו לבן הארמי ובני ביתו? אבל הדבר מתבאר ע"פ דברי הגמרא במסכת שבת (ל"ב): "שמואל לא עבר אלא במברא דאית ביה נכרי. אמר, שטנא בתרי אומי לא שליט". לכן בעת נשואי הבנים אומרים דברי לבן הארמי לבל ישלוט בהם השטן בחייהם. וכן כאשר באים להתפלל ומבקשים מהשי"ת לבל ישלוט השטן בתפלתנו אומרים יחד עם תפלות ישראל גם הפסוק "מה טובו" מדברי בלעם הרשע, דבתרי אומי לא שליט.

מה טובו אהליך יעקב משכנותיך ישראל (במדבר כ"ד, ה'). ההבדל שבין אהל ובין משכן הוא זה: אהל הוא דירת ארעי, ומשכן הוא דירת קבע. מדרך העולם לבנות בתחילה אהל, ואח"כ יגיעו למשכן קבוע. כמו כן השם ישראל הוא במעלה יותר עליונה מן השם יעקב (וכמו שמביא רבנו בחיי, וישלח ל"ב, כ"ט: "דע כי שם יעקב מורה על שפלות, מלשון וידו אוחזת בעקב עשו (בראשית כ"ה, כ"ו), כי העקב שפל מכל המקומות שבגוף, ושם ישראל מורה על שררה ומעלה". ועי' גם למ"ו, כ"ט). לכן מתחילה בונים בית הכנסת להתפלל שם אנשים קטני המעלה אבל אח"כ יבואו גם אנשי המעלה ללמוד ולדרוש בתורת ה'. לכן אומרים בתחילה אהליך יעקב, ואח"כ משכנותיך ישראל, תחילה יבואו פשוטי העם ואח"כ יבואו החכמים. ואמר "מה טובו", כלומר מתי יהיו טובים אהליך יעקב, אם משכנותיך ישראל, כאשר יבואו גדולי התורה וינחתו וישכנו שם.

ואני ברב חסדך אבוא ביתך אשתחווה אל היכל קדשך ביראתך (תהלים ה', ח').

אָבא בִּיתְךָ אֲשַׁמְחֶנּוּ אֶל הַיְכָל קִדְשְׁךָ בִּירְאֲתֶךָ : יְהִי אֶהְבְּתִי
 מֵעוֹן בִּיתְךָ וּמְקוֹם מִשְׁכַּן כְּבוֹדֶךָ : נֶאֱנִי אֲשַׁמְחֶנּוּ וְאֶכְרַע אֶבְרַכְךָ
 לִפְנֵי-יְהוָה עֲשֵׂי : וְאֶנִּי תִפְלְתִי-לָהּ | יְהִי עַת רְצוֹן אֱלֹהִים בְּרַב
 חֶסֶדְךָ עֲגִי בְּאֵמֶת יִשְׁעֶךָ :

אָדוֹן עוֹלָם אֲשֶׁר מֶלֶךְ בְּטָרֵם כָּל יַצִּיר נִבְרָא : לְעַת נַעֲשֵׂה
 בְּחַפְצוֹ כָּל אֲזִי מֶלֶךְ שְׁמוֹ נִקְרָא : וְאַחֲרֵי כִכְלוֹת הַכָּל לְבַדּוֹ יִמְלוֹךְ
 נוֹרָא : וְהוּא הָיָה וְהוּא הוֹנֵה וְהוּא יְהִיָּה בְּתַפְאֲרָה : וְהוּא אֶתְדַּ

ה' אהבתי מעון ביתך ומקום משכן כבודך (שם, כ"ו, ח'). פתח ביראה וסיים באהבה? ואם אומרים "ה' אהבתי מעון ביתך" הלא נכון יותר לומר "אל היכל קדשך באהבתך". אבל הדברים אמורים כנגד הרגלם של בני אדם. זכור אני מקדם שבני הכפרים נהגו לבוא לבית הכנסת רק בראש השנה ויום הכיפורים וכן ביום היא"צ שלהם ובעת צרה. קרה מקרה בבן כפר שהלך ברחוב העיר וראה איש אחד רץ. שאלו: על מה אתה רץ? השיב לו כי בנו חולה ר"ל והריהו רץ לבית הכנסת לעורר את האנשים שיאמרו תהלים עבורו. פעם אחרת נודמן אותו בן כפר בשבת קודש לבית הכנסת אשר בעיר. שמע את הקהל אומרים פרק של חמני אפי בתהלים (קי"ט), נבהל וצעק: אוי ואבוי, כלום כל בני העיר חולים המה ר"ל, שאומרים תהלים עליהם? מה קשה ישיבת כרכים! המנהג הזה שהיו נוהגים אחינו הכפריים לבוא לבית הכנסת רק בעת צרה ר"ל, נתקבל גם פה בארצנו, הארץ החזקה, ויש אשר יבקרו בבית הכנסת רק בעת דוחק להם. לכן אומרים "נאני ברב חסדך אבוא ביתך אשתחזה אל היכל קדשך ביראתך". אבל כדי שלא נחשוב כי רק "ביראתך", כלומר רק בעת צרה אנתנו באים לבית הכנסת, אומרים "אהבתי מעון ביתך", לומר שמחמת אהבה אנתנו באים למקום משכן כבודך.

אָדוֹן עוֹלָם אֲשֶׁר מֶלֶךְ בְּטָרֵם כָּל יַצִּיר נִבְרָא. מִטְבַּע הָעוֹלָם, כִּי הַמוֹשֵׁל נִבְחַר
 עַל-יְדֵי הָעַם, וְכָל אֲשֶׁר יִרְבוּ הַבּוֹחֲרִים בּוֹ כֵּן תִּגְדַּל מַעְלָתוֹ וּמִשְׁלָתוֹ. אֲבָל ה' יִחַבֵּר
 אִינּוֹ כֵּן, הוּא כֹּהֵר הִיָּה אָדוֹן וּמוֹשֵׁל בְּטָרֵם כָּל יַצִּיר נִבְרָא, וּמֶלֶךְ אֵף בְּלִי
 הַסְכַּמַּת הַנִּבְרָאִים.

לְעַת נַעֲשֵׂה בְּחַפְצוֹ כָּל. יש מחליפין הלמ"ד בבי"ת וגורסים בעת נעשה.
 וְהוּא הִיָּה וְהוּא הוֹנֵה וְהוּא יְהִיָּה בְּתַפְאֲרָה. מִטְבַּע הָעוֹלָם, אִם הַדָּבָר הוּא חָדָשׁ,
 יִקָּר הוּא בְּעִינֵיהֶם, אֲבָל כֹּאשֶׁר הִרְגִּילוּ בּוֹ אֲזִי יֵאבֵד עֲרֻכּוֹ וְחָנוּ בְּעִינֵיהֶם. לֹא כֵּן
 ה' יִחַבֵּר, הוּא אָמַר וְנִתְּתִי מִשְׁכְּנִי בְּחוֹכְכֶם וְלֹא תִגְעַל נַפְשִׁי אֲתֹכֶם (ויקרא כ"ו,

ואין שני להמשיל לו להחבירה: בלי ראשית בלי תכלית ולו
 קעו והמשקה: והוא אלי נחי גאלי וצור חבלי בעת צרה: והוא
 נסי ומנוס לי מנת פוסי ביום אקרא: בידו אפקיד רוחי בעת
 אישן ואעירה: ועם-רוחי גויתי יהנה לי ולא אירא:

י"א), אף אנו אומרים כי לא תגרע מעלתו בעינינו לעולם, לכן אנו אומרים
 "והוא היה, והוא הוה, והוא יהיה בתפארה", בתפארת שהיה מתחילה יהיה
 לעולם ועד.

והוא אחד ואין שני להמשיל לו להחבירה. כלומר, אעפ"י שכמה שמות יש לו
 להקב"ה: ה', אלקים, ש-ד-י, צבאות, וכו', כל אחד מהם על שם מדותיו של
 הקב"ה הוא. ומה שנאמר (בראשית א', כ"ז) בצלם א-להים ברא אותו, א"כ
 לכאורה הרי האדם חבר ורע להשי"ת, זה אינו אלא על דרך ההגדלה והחשיבות,
 כמו שכתב רב סעדיה גאון בספר האמונות והדעות, מאמר שני (מאמר האחדות)
 במי ש"כל הארצות שלו והגדיל אחת מהן באמרו זאת ארצי, ושכל ההרים שלו
 והגדיל אחד מהם באמרו זהו הרי, וכן יש לו כל הצורות והגדיל אחת מהן באמרו
 זאת צורתי, על דרך היחוד והסגולה, לא על דרך ההגשמה". אבל לא נוכל לומר
 שיש להשי"ת חבר, כי הוא אחד ואין שני להמשיל לו להחבירה.

בלי ראשית בלי תכלית. כתב הרמב"ם במורה נבוכים (חלק שני, פרק ל'): "דע
 שיש הפרש בין הראשון והתחלה, וזה שהתחלה היא נמצאת במה שהוא לו
 התחלה או עמו אעפ"י שלא תקדים לו בזמן, כמו שיאמר שהלב התחלת החי;
 והיסוד מה שהוא לו יסוד. וכבר יוחלט גם כן על זה הענין שהוא ראשון. אבל
 הראשון אמנם יאמר על הקודם בזמן לבד מבלתי שיהיה הקודם ההוא בזמן סבה
 למתאחר אחריו". כמו (שמות י"ב, ב') ראשון הוא לכם לחדשי השנה. אבל יכול
 היות כי יש ראשון הקודם ממנו, כמו החדש בשנה שעברה הוא ראשון גם לחדש
 הראשון הוה, אבל השי"ת אין לו קדימה זמנית לכן הוא בלי ראשית, וכן הוא
 בלי תכלית כי אין קץ וסוף להיותו.

בידו אפקיד רוחי. נמשך אל מה שלמעלה, מכיון שהוא בלי תכלית אפקיד רוחי
 בידו. כי האדם אין לבטוח בו אם מפקדין בידו, כי תצא רוחו ישוב לאדמתו.
 אבל השי"ת הוא בלי תכלית ולכן בידו אפקיד רוחי בעת אישן, ובטוח אני שאעירה.
 ועוד יש לפרש "ואעירה", בעת שאני ער. כלומר, בידו אפקיד רוחי גם בעת
 שאני ישן וגם בעת שאני ער.

בידו אפקיד רוחי בעת אישן ואעירה. מטבע בני אדם הוא, ש"כל אשר לו יתן

יגדל אֱלֹהִים חַי וְיִשְׁמַח נִמְצָא וְאֵין עַת אֶל-מְצִיאֹתוֹ
 אֶחָד וְאֵין יְחִיד בְּיַחֲדוֹ נְעֻלָּם וְגַם אֵין סוּף לְאַחַדְוָתוֹ : אֵין לוֹ
 דְּמוּת הַגּוֹף וְאֵינוֹ גּוֹף לֹא נִעְרֹךְ אֵלָיו קִדְשָׁתוֹ : קִדְמוֹן לְכָל-דָּבָר
 אֲשֶׁר נִבְרָא רֵאשׁוֹן וְאֵין רֵאשִׁית לְרֵאשִׁיתוֹ : הַנּוֹ אָדוֹן עוֹלָם לְכָל
 נוֹצֵר יוֹרֵה גְדֻלְתוֹ וּמַלְכוּתוֹ : שִׁפְעַנְיָא וּבּוֹאֲתוֹ נִתְנוּ אֶל-אֲנָשֵׁי סְגֻלָּתוֹ
 וּתְפִאָרְתוֹ : לֹא קָם בְּיִשְׂרָאֵל כַּמֶּשֶׁה עוֹד נְבִיא וּמַבִּיט אֶת-תְּמוֹנָתוֹ :
 תּוֹרַת אֱמֶת נִתְּן לְעַמּוֹ אֵל עַל-יַד נְבִיאָו נֶאֱמַן בְּיָתוֹ : לֹא יִחְלִיף
 הָאֵל וְלֹא יִמִּיר דָּתוֹ לְעוֹלָמִים לְזוֹלָתוֹ : צוּפָה וַיִּזְדַּע סְתָרֵינוּ מִבֵּיט
 לְסוּף דָּבָר בְּקִדְמָתוֹ : גּוֹמֵל לְאִישׁ חֶסֶד כַּמִּפְעֵלוֹ נוֹתֵן לְרִשְׁעֵי רַע
 כְּרִשְׁעָתוֹ : יִשְׁלַח לְקֶץ הַיָּמִין מְשִׁיחֵנוּ לְפִדּוֹת מַחְפֵּי קֶץ יִשׁוּעָתוֹ :
 מִתִּים יִחִיהַ אֵל בְּרַב חֶסְדוֹ בְּרוּךְ עַד־יְעַד עַד שֵׁם תְּהִלָּתוֹ :

בעד נפשו". הנה איך נפרש את המאמר (ברכות ס"א, ע"ב): יש לך אדם שממונו
 חביב עליו מגופו. והלא אם לא יהיה למה לו הממונ? אם זה שיש לו אינו שלו,
 קנין שאינו שלו למה הוא לו? אבל אם נשאל אותו אם קבע מעט זמן לתורה
 ולתפלה, ישיב: מה אעשה כי עתי אינו אתי. ואינו מאמין בהשי"ת אשר יוכל
 להושיע ברב או במעט. לכן אומרים "בידך אפקיד רוחי" — אשר זאת היא חיי —
 בעת אישן, ואני סומך על השי"ת, ומאמין בו. ואעירה, כי אקיץ משנתי. ועל
 ממוני איני מאמין בו, אם כן הרי ממונו חביב עליו מגופו.
 ועם רוחי גויתי ה' לי ולא אירא. כלומר, אם גופי וצרכיו טפלים לרוחי, אז ה'
 לי ולא אירא.

יגדל אלקים וכו', אין לו דמות הגוף ואינו גוף. הלשון קשה, שהיה צריך לומר
 אינו גוף ואין לו דמות הגוף. אבל הביאור הוא כך, אין לו דמות הגוף, כמו
 שנאמר (ישעיה מ', ט') ומה דמות תערכו לו, וגם אין לו דמות של שאינו גוף,
 כלומר המלאכים. וכך שעור הדברים: אין לו דמות הגוף ואף אין לו דמות של
 שאינו גוף ולכן לא נערוך אליו קדושתו. ועיין בשל"ה (ריש שער האותיות).
 שפע נבואתו נתנו אל אנשי סגולתו. היה לו לכתוב נתן. רק נראה כי נתנו הוא
 רמז מלשון שם יתנו צדקות ה' (שופטים ה', י"א) וכן לתנות לבת יפתח (שופטים
 י"א, מ'), והוא ענין דבור. לכן אומרים שפע נבואתו נתנו, היינו דברו, אל אנשי
 סגולתו ותפארתו, המה הנביאים.

בְּרוּךְ אַתָּה יְהוָה אֱלֹהֵינוּ מֶלֶךְ הָעוֹלָם אֲשֶׁר
קִדְּשָׁנוּ בְּמִצְוֹתָיו וְצִוָּנוּ עַל נְטִילַת יְדָיִם:

בְּרוּךְ אַתָּה יְהוָה אֱלֹהֵינוּ מֶלֶךְ הָעוֹלָם אֲשֶׁר יָצַר אֶת הָאָדָם
בְּחִכְמָה וַיִּבְרָא בּוֹ נְקֻבִים וְנְקֻבִים חֲלוּלִים חֲלוּלִים גְּלוּי וְגִדּוּעַ לִפְנֵי
כֶּסֶף כְּבוֹדָךָ שְׁאֵם יִפְתַּח אֶחָד מֵהֶם אוֹ יִסְתֵּם אֶחָד מֵהֶם אִי אֶפְשֶׁר
לְהִתְקַיֵּם וְלַעֲמֹד לְפָנֶיךָ אֶפִּילוּ שְׁעָה אֶחָת: בְּרוּךְ אַתָּה יְהוָה רוֹפֵא
כָּל בֶּשָׂר וּמַפְלִיא לַעֲשׂוֹת:

בְּרוּךְ אַתָּה יְהוָה אֱלֹהֵינוּ מֶלֶךְ הָעוֹלָם אֲשֶׁר
קִדְּשָׁנוּ בְּמִצְוֹתָיו וְצִוָּנוּ לְעֶסוֹק בְּדִבְרֵי תוֹרָה:

אשר יצר את האדם בחכמה. ברכה זאת נמצאת בברכות ס', ע"ב. ועי' שם ברש"י
יבתוס' שנתקשו בבאור מלת "בחכמה". ולשני הפירושים עדיין קשה, למה יסדו דווקא
אצל יצירת האדם לשון בחכמה, והלא נאמר (משלי ג', י"א) ה' בחכמה יסד ארץ,
ובשחר אנו אומרים "כולם בחכמה עשית" ?

פירש המהרש"א שם שבחכמה מוסב על האדם, שה' יצר אותו באופן מיוחד
ונתן בו חכמה יותר מכל בעלי חיים. ולפי זה נראה לי לומר בדרך צחות שפירוש
הברכה הוא כך, מפני שיצרת את האדם בחכמה, שידוע ומכיר בוראו, ברוך אתה,
כלומר, יש מי שיברך את שמך.

וברא בו נקבים חלולים חלולים. בספר בית תפלה (סימן ט"ז) איתא,
האומר חללים חללים לא הפסיד, וכן היא הגירסא בגמ' שם. אבל הרי"ף והרא"ש
גורסים חלולים, וכן איתא בב"י ובד"מ טור או"ח, סימן ו'.

לעסוק בדברי תורה. צ"ל למה תפסו לשון לעסוק ולא ללמוד תורה. ויבואר
ע"פ דברי הגמרא (שבת ל"א, ע"א) "בשעה שמכניסין אדם לדין אומרים לו: נשאת
ונתת באמונה, קבעת עתים לתורה". ועיין קידושין ס', ע"ב תוד"ה אין, וסנהדרין
ז' ע"א ד"ה אלא, שהקשו הלא אמרו (בגמרא שם) "אין תחילת דינו של אדם אלא על
דברי תורה". ונראה לי ליישב קושייתם כי חדא היא, שאם נשא ונתן באמונה הרי
הוא כמי שעסק בתורה. כי דרכו של הנושא ונותן באמונה כשמשכים בבוקר
מתפלל ואוכל ארוחתו בנטילת ידים וברכות ואח"כ הולך לעסקיו. ולכן אף מברכים
לעסוק בדברי תורה, היינו שאפילו העסק יהא בדברי תורה, כלומר, על דרך התורה

והערב-נא יהוה אלהינו את דברי תורתך בפנינו ובפי עמך
 בית ישראל ונהיה אנחנו וצאצאינו וצאצאי עמך בית ישראל
 כלנו יודעי שמך ולומדי תורתך ברוך אתה יהוה המלמד
 תורה לעמו ישראל:

ברוך אתה יהוה אלהינו מלך העולם אשר
 בחר בנו מכל העמים ונתן לנו את תורתו:
 ברוך אתה יהוה בנותן התורה:

יברכך יהוה וישמרה: יאר יהוה | פניו אליך ויחנה: ישא
 יהוה | פניו אליך וישם לך שלום:

אלו דברים שאין להם שעור הפאה והבפורים והראיון
 וגמילות חסדים ותלמוד תורה: אלו דברים שאדם אוכל
 פרותיהם בעולם הזה והקרו מזמית לו לעולם הבא ואלו הן כבוד
 אב ואם וגמילות חסדים והשפמת בית המדרש שחרית וערבית
 והקנסת ארחים ובקור חולים והקנסת פלה ולנית המת ועיון
 תפלה והבאת שלום בין אדם לחברו ותלמוד תורה כנגד כלם:

והמצוה. א"כ מה שנשא ונתן באמונה נחשב גם כן כאילו עסק בדברי תורה, ודא
 ודא חד הוא.

והערב נא. ב"ואו", כן איתא בתוס' ברכות מ"ו, ע"א, ד"ה כל.
 בפנינו ובפיות עמך. בגמרא (ברכות י"א) הגירסא בפיות עמך, והגירסא הנכונה
 "בפי", וכן הוא בתקוני התפלה (סימן ט"ז).

הפאה והבפורים והראיון. יש מנקדים והראיון וכן בסידורים ישנים, וקשה להכריע
 ביניהם. ושניהם מלשון ראיה.

וגמילות חסדים. ויש גורסין וגמילת חסדים, ואין לשנות הנוסח.
 ואלו הן כבוד אב ואם וגמילות חסדים וכו'. הנוסח הזה שונה מלשון המשנה
 (פאה פרק א', מ"א). ועיין שבת (קכ"ז, ע"א), קידושין (ל"ט, ע"ב) ואבות דר"ג
 פרק מ'.

אֱלֹהֵי נִשְׁמָה שְׁנַתָּה בִּי טְהוּרָה הִיא אַתָּה בְּרֵאתָה אֶתָּה
 יִצְרַתָּה אֶתָּה נִפְחַתָּה בִּי וְאַתָּה מְשַׁמְרָה בְּקִרְבִּי וְאַתָּה עֵתִיד לְטַלְהָ
 מִמֶּנִּי וְלְהַחְזִירָה בִּי לְעֵתִיד לְבֹאִי כֹּל זְמַן שֶׁהַנִּשְׁמָה בְּקִרְבִּי מוֹדָה
 אֲנִי לְפָנֶיךָ יְהוָה אֱלֹהֵי וְאֱלֹהֵי אֲבוֹתַי רַבּוֹן כָּל הַמַּעֲשִׂים אֲדוֹן כָּל
 הַנְּשָׁמוֹת : בְּרוּךְ אַתָּה יְהוָה הַמְחַזֵּיר גְּשָׁמוֹת לְפָגְרִים מֵתִים :

אלקי, נשמה. צריך להפסיק בין אלקי לנשמה, שלא יראה כעושה נשמה אֵלֹהֵי
 (כן איתא בעטרת זקנים סימן מ"ו).

טהורה. כן הגירסא בגמרא (ברכות ס', ע"ב), אבל גירסת הרי"ף טהורה היא, וכן
 איתא בסידורים.

אלקי, נשמה שנתת בי טהורה היא. מטבע כל דבר, שאם צריך לצרפו ולזקק
 אותו, יפחת דבר מה ממנו, שנופל סיג הפסולת, אבל הנשמה שניתנה באדם לא
 ניתנה בו כדי להסיר ממנה חלאתה, כי היא היתה נקיה וטהורה מתחילתה, ולא
 ניתנה באדם אלא לטובתו. ולכן יסדו לומר טהורה היא, שאין נחוץ לטהרה עוד.
 אתה בראתה, אתה יצרתה, אתה נפחתה בי. עיין מהרש"א לברכות שם. ועוד יש
 לומר שיש הבדל בין בריאה ליצירה ועשייה. כי הלשון בריאה מוסב על עשיית דבר
 יש מאין, הלשון יצירה על טביעת הצורה המתדבקת בחומר, והלשון עשייה על גמר
 המלאכה. לכן אומרים בתחילה "אתה בראתה" — יש מאין, ואחר כך "אתה יצרת" —
 שהתקנת אותה להיות נשמת אדם. ו"אתה נפחתה בי", זהו גמר עשייתה, כמ"ש ויפח
 באפיו נשמת חיים (בראשית ב', ז'). והנה בדרך הטבע כשינתן הכוח בכלי, בדרך
 שבא בו כן יצא ממנו, לכן אומרים "ואתה משמרה בקרבי" לבל תצא ממני ורק
 אתה בעצמך עתיד ליטלה ממני ולהחזירה בי לעתיד לבוא, ויען כי לא המתים
 יהללו י"ה, לכן כל זמן שהנשמה בקרבי מודה אני לפניך.

אתה יצרתה, אתה נפחתה בי. אבל בגמרא (ברכות ס', ע"ב) הנוסח "אתה יצרתה
 בי וכו'". בצל"ח (שם) כתב, שיש לומר אתה יצרתה ואתה נפחתה בי. בעטרת
 זקנים (סימן ו') כתב, שאין לומר אתה נפחתה בי אלא אתה נפחתה ואתה משמרה
 בקרבי, כי לא נאמרה נפחת נשמה רק באדם הראשון.

ארון כל הנשמות. בנוסח שברמב"ם ליתא (עי' הל' תפלה פ"ז, ה"ג), וכן ליתא
 בסידור רב עמרם גאון. ואיתא בנוסחאות הגמרא שלפנינו ס', ע"ב.
 וכתב בשערי תשובה (או"ח סי' ז', סע"ק ח') שיש לאמרו, הן מטעמו של
 האבודרהם, שיש לומר מעין החתימה בסמוך לחתימה, והן מטעם אחר על דרך
 הקבלה (ע"ש).

בָּרוּךְ אַתָּה יְהוָה אֱלֹהֵינוּ מֶלֶךְ הָעוֹלָם הַנּוֹתֵן
 לְשִׁכּוּי בֵּינָה לְהַבְחִין בֵּין יוֹם וּבֵין לַיְלָה :
 בָּרוּךְ אַתָּה יְהוָה אֱלֹהֵינוּ מֶלֶךְ הָעוֹלָם שֶׁלֹּא
 עָשִׂי גוֹי :

אשר נתן לשכוי בינה. שכוי היינו תרנגול, כדאיחא בראש השנה כ"ו, ע"א (ועי' גם ברכות הנ"ל).

אשר נתן לשכוי בינה להבחין בין יום וכין לילה. צריך ביאור, מה מועיל לנו בבניית התרנגול שיש לברך עליה? (וכבר הרגישו בזה המפרשים). גם הלשון "להבחין" קשה, שהיה צריך לומר "לבחון" (ראה תוס' י"ט ברכות פ"א, מ"ה). ועוד קשה, שהרי מכל הנבראים חייב האדם ללמוד בינה ודרך ארץ, שנאמר מלפנו מן הממות ארץ (ועי' עירובין ק', ע"ב). וכתבו המפרשים, שאף ענין אמירת פרק שירה הוא כדי להעיר לב האדם ללמוד מן הנבראים (עיין ספר העיקרים מאמר ג', פרק א'), והנמלה אמר עליה החכם מכל האדם (משלי ו', ו') לך אל נמלה עצל, ראה דרכיה וחכם. אלא שהפרש גדול יש בין שאר הנבראים לתרנגול: הללו מכינים ודואגים קודם כל לצרכיהם הם. כך הנמלה המצטייגת בזריזותה, אינה אלא מכינה מזונה לחורף, כמו שנאמר (משלי ו', ח') תכין בקיץ לחמה, אגרה בקציר מאכלה. וכן הדבורה בעשיית הדבש, והעכביש בארגו קוריו. ראשית מעשיהם לטובת עצמם. לא כן התרנגול הזה. גילאו כל חכמי לב להבין, מה תועלת הוא מביא לעצמו בהזדרו לקום מבעוד לילה ולקרוא בקול, עד שחשבוהו לדבר שהוא למעלה מדרך הטבע, שלא נברא אלא לתועלת האדם, כדי לעורר אותו משנתו. וביחוד בימים הקדמונים כשלא היה עדיין מורה שעות, מה טובה ויקרה היתה קריאת התרנגול לכל אדם, הן לעוררו לעבודתו הוא, והן לעוררו לעבודת הבורא. על כן אנו מברכים לה' על הבינה שנתן בתרנגול. ולכן לא נאמר לבחון אלא להבחין, בלשון מפעיל, כי קריאת השכוי מביאה את האדם לידע מתי סוף הלילה והתחלת היום.

שלא עשני גוי. ולכאורה קשה, למה מברכין שלא עשני גוי, הלא היה נכון יותר לומר שעשני ישראל, ובזה נכללת גם ברכת שלא עשני עבד (ועי' זה היחה נמנעת גם תלונת העמים)? וכן יש להקשות בברכה שלא עשני אשה, אמאי לא מברך שעשני איש? ונראה לישב בדוחק על פי מאמרם ז"ל (עירובין י"ג, ע"ב) "גווח לו לאדם שלא נברא משנברא", לכן מברכים בלשון שלילה, שלא עשני. אלא שלפי זה קשה נוסח הברכה לנשים "שעשני כרצונו" (וראה להלן ד"ה שעשני).

בְּרוּךְ אַתָּה יְהוָה אֱלֹהֵינוּ מֶלֶךְ הָעוֹלָם שְׁלֵא
 עֲשֵׂנִי עֶבֶד :
 בְּרוּךְ אַתָּה יְהוָה אֱלֹהֵינוּ מֶלֶךְ הָעוֹלָם שְׁלֵא
 עֲשֵׂנִי אִשָּׁה :

נשים אומרות: בְּרוּךְ אַתָּה יְהוָה אֱלֹהֵינוּ מֶלֶךְ הָעוֹלָם שְׁעֲשֵׂנִי כְרֻצוֹנוֹ :

בְּרוּךְ אַתָּה יְהוָה אֱלֹהֵינוּ מֶלֶךְ הָעוֹלָם פּוֹקֵחַ
 עוֹרִים :

בְּרוּךְ אַתָּה יְהוָה אֱלֹהֵינוּ מֶלֶךְ הָעוֹלָם מְלַבֵּשׁ
 עֲרֻמִּים :

בְּרוּךְ אַתָּה יְהוָה אֱלֹהֵינוּ מֶלֶךְ הָעוֹלָם מְתִיר
 אֲסוּרִים :

בְּרוּךְ אַתָּה יְהוָה אֱלֹהֵינוּ מֶלֶךְ הָעוֹלָם זוֹקֵף
 כְּפופִים :

בְּרוּךְ אַתָּה יְהוָה אֱלֹהֵינוּ מֶלֶךְ הָעוֹלָם רוֹקֵעַ
 הָאָרֶץ עַל הַמַּיִם :

שלא עשני גוי. שלא עשני עבד. שלא עשני אשה. מה שמברכים ברכות אלו הוא לפי שהמה אינם מחוייבים בכל המצוות כישראל.

שעשני כרצונו. לפי מ"ש לעיל בד"ה שלא עשני גוי (הראשון) קשה, שמברכת בלשון שעשני, בחיוב, והיה לה יותר לברך שלא עשני איש (לפי שיש באשה מצוות שאינן באיש, ועל דרך שכתבנו בדבור הקודם) ? ונראה שטעם הנוסח הוא כי בחורה כחוב (בראשית ב', כ"ג) "ויאמר האדם זאת הפעם עצם מעצמי ובשר מבשרי, לזאת יקרא אשה כי מאיש לקחה זאת". וביאר ר' נפתלי הרץ וויזל (בספרו אמרי שפר, בראשית ב', כ"ג), שלא נקראה האשה אדמה כשם שהאיש נקרא אדם, משום שאילו היתה נקראת אדמה היה במשמע כי נבראה מן האדמה, ובאמת נבראה מאחת מצלעותיו של האדם. ולכן נאמר זאת הפעם — היינו הבריאה השנית, היא עצם מעצמי ובשר מבשרי, לזאת יקרא אשה כי מאיש לקחה זאת ולא מן האדמה, שהרי מקודם היתה חלק מן האיש. וע"פ זה נוכל גם לומר שלא תוכל לברך שלא עשני איש, רק שעשני אח"כ מאיש לאשה כרצון ה'.

בְּרוּךְ אַתָּה יְהוָה אֱלֹהֵינוּ מֶלֶךְ הָעוֹלָם שְׁעָשָׂה לִי
כָּל צָרָכִי :

בְּרוּךְ אַתָּה יְהוָה אֱלֹהֵינוּ מֶלֶךְ הָעוֹלָם הַמְכִינֵן
מִצְעָדֵי גִבּוֹר :

בְּרוּךְ אַתָּה יְהוָה אֱלֹהֵינוּ מֶלֶךְ הָעוֹלָם אוֹר
יִשְׂרָאֵל בְּגִבּוֹרָה :

בְּרוּךְ אַתָּה יְהוָה אֱלֹהֵינוּ מֶלֶךְ הָעוֹלָם עוֹטֵר
יִשְׂרָאֵל בְּתַפְאֲרָה :

בְּרוּךְ אַתָּה יְהוָה אֱלֹהֵינוּ מֶלֶךְ הָעוֹלָם הַנוֹתֵן
לְיַעֲקֹב כֶּחֶם :

בְּרוּךְ אַתָּה יְהוָה אֱלֹהֵינוּ מֶלֶךְ הָעוֹלָם הַמְעַבִּיר שְׁנָה מֵעֵינֵינוּ
וְתוֹנוּמָה מֵעַפְעָפֵי : וַיְהִי כִצְוֹן מִלְפָּנֶיךָ יְהוָה אֱלֹהֵינוּ וְאֵלֵינוּ
אֲבוֹתֵינוּ שְׁתַּרְגִּילֵנוּ בְּתוֹרָתְךָ וְדַבְּקֵנוּ בְּמִצְוֹתֶיךָ וְאֵל תְּבִיאֵנוּ לֹא
לְיַדֵי חָטָא וְלֹא לְיַדֵי עֲבָרָה וְעוֹן וְלֹא לְיַדֵי נַסְיוֹן וְלֹא לְיַדֵי בַּיּוֹן
וְאֵל תִּשְׁלַט בְּנוּ יִצְרָח הַרְעָה וְהַרְחִיקֵנוּ מֵאָדָם רַע וּמַחְבֵּר רַע וְדַבְּקֵנוּ
בְּיִצְרָח הַטוֹב וּבְמַעֲשֵׂים טוֹבִים וְכַף אֶת יִצְרָנוּ לְהַשְׁמַעְבֵּד לָךְ

שעשה לי כל צרכי. מלשון הכתוב (דברי-הימים ב', ב', ט"ו) ככל צרכך. והמגן
אברהם בסימן ג"ו, ס"ק ב' הביא, שיש אומרים שצריך לומר כל צרכי (בלשון רבים).
ויהי רצון מלפניך ה' אלקינו וכו' שתרגילנו בתורתך. ההרגל מביא לידי טבע,
ואם ירגיל עצמו בתורת ה' יהיה טבעו ללמוד תמיד ולהיות דבוק במצוות התורה,
ועל ידי זה לא יבא לידי עבירה ועון.

והרחיקנו מאדם רע ומחבר רע ודבקנו ביצר הטוב. לכאורה היה נכון יותר לומר,
והרחיקנו מאדם רע ומחבר רע ודבקנו באדם טוב ובחבר טוב, דהוי דבר והיפוכו.
אבל נראה דמדרך היצר הרע להטות לב האדם להתחבר עם כל מיני אנשים

וּתְנֵנוּ הַיּוֹם וּבְכָל יוֹם לַחַן וּלְחֶסֶד וּלְרַחֲמִים בְּעֵינֶיךָ וּבְעֵינֵי כָל
רוֹאֵינוּ וְתִגְמְלֵנוּ חֲסִדִים טוֹבִים: בְּרוּךְ אַתָּה יְהוָה הַגּוֹמֵל חֲסִדִים
טוֹבִים לְעַמּוֹ יִשְׂרָאֵל:

יְהִי רִצּוֹן מִלְּפָנֶיךָ יְהוָה אֱלֹהֵי וְאֱלֹהֵי אֲבוֹתַי שְׂתַצִּילֵנִי הַיּוֹם
וּבְכָל יוֹם מֵעַי פָּנִים וּמַעֲזוֹת פָּנִים מֵאָדָם רַע מִחֵבֵר רַע וּמִשָּׂקֵן
רַע וּמִפְּגַע רַע וּמִשָּׁטָן הַמְּשַׁחֵת מִדִּין קָשָׁה וּמִבְּעַל דִּין קָשָׁה בֵּין
שְׁהוּא בֵּן בְּרִית וּבֵין שְׁאִינוּ בֵּן בְּרִית:

טוב לומר פרשת העקדה קודם התפלה וקודם פרשת הקרבנות.

אֱלֹהֵינוּ וְאֱלֹהֵי אֲבוֹתֵינוּ זָכְרָנוּ בְּזִכְרוֹן טוֹב לְפָנֶיךָ וּפְקַדְנוּ בְּפַקְדֹת יְשׁוּעָה
וּבְרַחֲמִים מִשְׁמֵי שָׁמַי קָדָם וּזְכַר לָנוּ יְהוָה אֱלֹהֵינוּ אֲהַבַת הַקְּדוּמוֹנִים אֲבִרְהֵם יְצַחֵק
וְיִשְׂרָאֵל יַעֲבֹדֶךָ אֵת הַבְּרִית וְאֵת הַחֶסֶד וְאֵת הַשְּׂבוּעָה שֶׁנִּשְׁבַּעְתָּ לְאַבְרָהָם אָבִינוּ
בְּהַר הַמּוֹרִיָּה וְאֵת הַעֲקֵדָה שֶׁעָקַד אֵת יְצַחֵק בְּנוֹ עַל צַבִּי הַמּוֹנֵחַ בְּחֹרְתְּךָ:

ולהיות מעורב עם כל הבריות, ואפילו שאינם טובים, ומראה לו פנים לכך משום
אל תפרוש מן הצבור וכיוצא בו. אבל אם ידבק לב האדם ביצר הטוב ובמעשים
טובים, ולא ישים כלל לב לפיתויי היצר הרע, לא יתחבר ממילא לאנשים רעים,
רק ימצא תמיד בין חברים טובים וישרים. ולכן מתפללים אנו "ודבקנו ביצר הטוב
ובמעשים טובים", כי על ידי זה נהיה רחוקים ממילא מאדם רע ומחבר רע.

יהי רצון וכו' שתצילני היום ובכל יום מעוי פנים ומעוות פנים. יש לשאול, מכיון
שאומרים תפלה זאת בכל יום הרי מספיק היה לומר "היום", ולמה מוסיפים
ואומרים "ובכל יום"? ועל דרך התוכחה נראה לומר שהדברים נאמרו לכגון דא
שלפעמים יקרה כי יבוא איש נכבד לבית הכנסת להתפלל ואצל הפתח עומד אדם
ואינו מניח לו להיכנס מחמת איזה חזון שעובר לפני התיבה והנכבד לא היה לו
כרטיס כניסה. הרי שהעז פנים בא כנגדו עוד קודם התפלה. לכן צריכים לומר
בתפלה, היום ובכל יום, כלומר, תצילני היום מעז פנים וגם מזה שיבא עלי מאר
קודם התפלה.

יהי רצון וכו' שתצילני היום ובכל יום מעוי פנים ומעוות פנים. פעמים שהעוות
מעלה היא לאדם, כי לא הביישן למד (אבות פ"ב, משנה ו'). אך יש בני אדם
מתגאים בלבם ומתכבדים בקלון חבריהם, לכן נבקש לבל נפגש באנשים כאלה
רק באנשים ישרים וחמימים. כמו כן נבקש על עצמנו שאם נפגש באיש חם, שלא
תהא בנו עוות פנים כנגדו, וזהו שאנו אומרים מעוי פנים ומעוות פנים.

ויהי אחר הדברים האלה והאלהים נסה את אברהם ויאמר
 אליו אברהם ויאמר הגני : ויאמר קח נא את בנך את יחידך
 אשר אהבת את יצחק ולך לך אל ארץ המדינה והעלהו שם
 לעלה על אחד ההרים אשר אמר אליך : וישכם אברהם בבקר
 ויחבש את חמרו ויקח את שני נעריו אתו ואת יצחק בנו
 ויבקע עצי עלה ויקם ויילך אל המקום אשר אמר לו האלהים :
 ביום השלישי וישא אברהם את עיניו וירא את המקום מרחק :
 ויאמר אברהם אל נעריו שבו לכם פה עם החמור ואני והנער
 גלכה עד פה ונשמתנה ונשובה אליכם : ויקח אברהם את עצי
 העלה וישם על יצחק בנו ויקח בידו את האש ואת המאכלת
 וילכו שניהם יחדו : ויאמר יצחק אל אברהם אביו ויאמר אבי
 ויאמר הגני בני ויאמר הנה האש והעצים ואיה השה לעלה :
 ויאמר אברהם אלהים יראה לו השה לעלה בני וילכו שניהם
 יחדו : ויבאו אל המקום אשר אמר לו האלהים ויבן שם אברהם
 את המזבח ויערף את העצים ויעקד את יצחק בנו וישם אתו
 על המזבח ממעל לעצים : וישלח אברהם את ידו ויקח את
 המאכלת לשחט את בנו : ויקרא אליו מלאך יהוה מן השמים
 ויאמר אברהם אברהם ויאמר הגני : ויאמר אל תשלח ידך
 אל הנער ואל תעש לו מאומה כי עמה ידעתי כי ירא אלהים
 אפה ולא חשבת את בנך את יחידך ממני : וישא אברהם את
 עיניו וירא והנה איל אחר נאחו בסבך בקרניו ויילך אברהם
 ויקח את האיל ויעלהו לעלה תחת בנו : ויקרא אברהם שם
 המקום ההוא יהוה יראה אשר יאמר היום בהר יהוה יראה :
 ויקרא מלאך יהוה אל אברהם שנית מן השמים : ויאמר בי
 נשבעתי נאם יהוה כי יען אשר עשית את הדבר הזה ולא חשבת
 את בנך את יחידך • פי ברך אברהם והרבה ארבה את ורעה
 ככוכבי השמים וכחול אשר על שפת הים וירש ורעה את שער

איביו : והתברכו בנרצף כל גווי הארץ עקב אשר שמעת בקלי :
וישב אברהם אל נערו ויקמו וילכו יחדו אל באר שבע וישב
אברהם בבאר שבע :

רבונו של עולם : הי רצון מלפניך יהנה אלהינו ואלהי
אבותינו שתזכר לנו ברית אבותינו כמו שכבש אברהם אבינו
את רחמי מן יחידו ורצה לשחוט אותו כדי לעשות רצונך
(בלבב שלם) בן יבשו רחמיך את כעסך מעלינו ויגלו רחמיך
על מדותיך ותפנס אתנו לפני משורת דינך ותתנהג עמנו
יהנה אלהינו במדת התקד ובמדת הרחמים ובטובך הגדול ישוב
חרון אפך מעמך ומעריך ומארצך ומנחלתך. וקום לנו יהנה
אלהינו את הדבר שהבטחתנו בתורתך על ידי משה עבדך. באמור
וזכרתי את בריתי יעקב ואף את בריתי יצחק ואף את בריתי
אברהם אזכר והארץ אזכר :

לעולם יהא אדם ירא שמים בסתר ובגלוי ומודה על האמת
ודובר אמת בלבבו וישפם ויאמר :

לעולם יהא אדם ירא שמים בסתר ובגלוי. גדר היראה כפי מה שהגבילוהו
הפילוסופים במחקרם, הוא פחד ומגור מסביב מפני הרע הקרוב ומסופק לבוא.
וכוונתם באומרם "מן הרע", כי אין יראה אלא מן הדבר השנוי והנמאס. ובאומרם
"קרוב", כי אין יראה אלא מן הדבר הקרוב לבוא, שאם הרע אשר הוא מפתח מפניו
הוא רחוק לא יסבול המורא. ואמרו "מסופק", כי הרע אשר הוא ודאי לא יונח
עליו שם מורא רק עצב ותוגה. וגדר האמונה הוא הציור בנפש, שיהא הדבר אשר
בו ייאמין, מצויר ציור חזק כל כך לא תשער הנפש זולתו. וכן ביאר הרמב"ם
במורה נבוכים (חלק א', פרק ג') גדר האמונה. נמצא, כי היראה תורה החשש והספק
כאמור, והאמונה תורה הודאי, אמונת אומן. וא"ת הרי כאן שני הפכים בנושא אחד
להיראה אשר כל כך נודעה מעלתה, מולדתה הפחד והספק, וא"כ לא לכבוד היא
יראה כנו. בעל כרחנו צריכים אנו לחלק ולומר כי שני מיני יראה המתה. ולמען דעת
איוז מעולה ואיוז מגונה, נפרש אותן בטוב טעם.

דע, שכתב האברבנאל בפרשת עקב, על הפסוק, ועתה ישראל מה ה' אלקיך